ASPECTS OF ROMANIAN PAREMIOLOGY

Alin Titi Călin
"Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: This paper aims tackling the main features of Romanian paremiology structures, emphasizing the value of proverbs from the given culture. The study was based on approaching specific aspects of proverbs, such as origin, formal peculiarities and possibilities of classification. Far from being an exhaustive study, we have mentioned the first collections of proverbs and sayings and, what is more, the directions of the main theoreticians, often resorting to examples.

Key words: origins, culture, composition, themes, identity

1. Introducere

Din cele mai vechi timpuri, proverbul este o prezență vie în conștiința culturală a omenirii, neexistând, practic, societate, cultură sau sferă a existenței umane care să nu fie reflectată în aceste formule cu caracter general și particular deopotrivă. În această efervescență generală de preocupări paremiologice se înscrie și spațiul românesc, aserțiune dovedită de culegerile și colecțiile de proverbe existente în cultura noastră.

Înaintea oricărei incursiuni în paremiologia română, se impune clarificarea unor probleme terminologice, stipulate de I. C. Chițimia[1]. Formată etimologic din gr. *paroimia* (proverb) și *logos* (cuvânt, știință), *paremiologia* a fost edificată ca știință în sec. al XX-lea, obiectul de studiu fiind paremiile (originea, caracteristicile, taxonomiile, etc.), iar *paremiografia* – știința care se ocupă cu sistematizarea paremiilor, cu activitatea de culegere a proverbelor și de redactare a culegerilor. De asemenea, în cadrul aceleași discipline a fost integrată și o specie înrudită cu proverbul – zicătoarea.

Primele colecții românești de proverbe au fost publicate în 1840 *Foaia pntru minte, inimă și literatură* de G. Barițiu și în 1847 de către Anton Pann, intitulată *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii*, iar cel din studiu paremiologic îi este datorat lui G. Dem Teodorescu în 1877, *Cercetări asupra proverbelor române, cum trebuie culese și publicate*. Pe aceeași linie de preocupări se înscriu culegerile lui I.C. Hințescu, *Proverbele românilor*, P. Ispirecu, *Zicători populare*, Iordache Golescu, *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate*. Cu toate acestea, *Proverbele românilor* (1895-1903) a lui Iuliu A. Zanne, publicată în zece volume este considerată cea mai valoroasă și completă culegere din spațiul românesc.

Dacă în cultura română există un fond paremiologic bogat, reflectat în culegeri, antologii, colecții, în schimb, studiile consacrate proverbelor și zicătorilor românești sunt puține la număr. În ultimii ani, s-au susținut teze de doctorat cu tematică paremiologică și frazeologică, însă multe din acestea încă nu au apărut de sub tipar. Din aria lingvisticii și stilisticii merită menționate studiile lui Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești* și cele ale lui Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, Ilie Danilov, *Repere ale paremiologiei românești*, Pavel Ruxăndoiu, *Proverb și context*, etc. În cadrul activităților paremiologice este relevant „Primul simpozion de paremiologie românească", organizat de Inspectoratul Școlar Mehedinți, Filiala de Filologie Drobeta-Turnu-Severin și Casa Corpului Didactic Mehedinți, comunicările fiind publicate sub egida lui Constantin Negreanu într-un volum intitulat „Proverbium".

[1] I.C. Chițimia în Hințescu, I.C., *Proverbele românilor*, Editura Facla, Timișoara, 1985.

BDD-A23162 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:17 UTC)

2. Origini

În stabilirea coordonatelor genezei proverbelor se dezvoltă ideea unei existențe milenare, nimeni putând preciza de când datează proverbele și în ce împrejurări au fost create, în literatura de specialitate evocându-se viața ca principal izvor al nașterii proverbelor. Alături de folclor, *Biblia* rămâne un izvor de referință al nașterii proverbelor, în multe din cărțile sale. Atât Vechiul, cât și Noul Testament conțin maxime despre practici si informații despre cum ar fi trebuit trăită viața. *Psalmii, Pildele lui Solomon, Eclessiatul* și alte cărți din *Sfânta Scriptură,* de asemenea, oferă cititorului învățături, sfaturi asemănătoare cu cele existente în proverbe: *Iubește-ți aproapele ca pe tine însuți*. În cultura română, teologul și paremiologul Alexandru Stănciulescu-Bârda abordează această problematică a proverbelor biblice în studii precum: *Povestea vorbelor de duh: articole și studii de paremiologie*.

Însemnările lui George Coșbuc[2] asupra genezei proverbelor și a particularităților lingvistice și stilistice ale unităților paremiologice românești constituie un aport esențial în exegeza de specialitate. Născute în timpuri imemoriale, în activitatea oamenilor, Coșbuc vedea în sorgintea proverbelor particularitatea specifică națională. În susținerea teoriei conform căreia experiența de toate zilele reprezintă pricipalul izvor al învățăturilor populare, Coșbuc oferă exemplul unui țăran care s-a încrezut în niște afaceri cu rudele sale, dar care l-au înșelat. De aici el a extras o învățătură pe care a spus-o ulterior lumii: *Cu rudele să bei și să mănânci, dar daraveri să n-ai!* De asemenea, istoria și literatura au un aport important în crearea sau consolidarea unor expresii proverbiale. În comedia lui I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, cetățeanul turmentat întreabă mereu: *Da' noi cu cine votăm?* S-ar părea că această această replică a ajunsă o vorbă proverbială, ori de câte ori o persoană este confuză sau derutată. Sfera geografică a poporului ar putea fi un alt izvor al nașterii proverbelor, conform lui Ion Dudu Bălan[3] care preia analiza lui B.P.Hasdeu a proverbului *Apa trece, pietrele rămân*. George Coșbuc notează și alte izvoare ale proverbelor precum: fabula, legenda, tradițiile, spiritul, ridicolul, dar și alte observații asupra naturii: *Cât e Prutul și pământul.*

3. Particularități

Sintetizări ale gândirii și experienței popoarelor, caracteristicile primelor forme de conduită ale popoarelor s-ar putea reduce la tradiționalism, prozodie, valoare metaforică și didactică, formă fixă și laconică și tendința către o structură binară. În afara acestor universalii paremiologice, se pot identifica anumite paraticularități proprii fondului românesc de proverbe. În studiul evidențiat deja al lui George Coșbuc, se relevă că mijloacele artistice de realizare ale proverbelor românești sunt: o scurtime neobișnuită (*Cine face, lui își face*), rima (*Mai bine azi un ou, decât mâine un bou*), spiritul și gluma (*Femeia a îmbătrânit pe dracul*), tropi și figuri, fraze eliptice, fraze enigmatice, paradoxale, contrastul (*Soarele să-mi fie bun, luna s-o mănânce vârcolacii*). De asemenea, scriitorul identifică anumite forme gramaticale specifice proverbelor românești: construcția nici – nici (*Nici să-l vezi, nici să-l visezi*), mai bine (*Mai bine sărac și cinstit*), cum – așa (*Cum e turcul și pistolul, Cum îți așterni, așa dormi*), cine (*Cine dă, lui își dă*).

Studiul lingvistico-stilistic al lui Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești*, edificat pe analiza monumentalei colecții realizată de Iuliu A. Zanne relevă tipologia și stereotipia de natură lingvistică a proverbelor românești. Prezentul gnomic, folosirea propozițiilor subiective introduse de relativul *cine*, prezența unor construcții negative sunt doar câteva din elementele indicate de Negreanu. De asemenea, la nivel morfosintactic este specific limbii proverbelor, modul imperativ, determinat de caracterul sentențios, didactic-educativ (*Nu zi «hop» până nu sari!; Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala!*).

---

[2] George Coșbuc, *Nașterea proverbelor,* în *Elementele literaturii populare,* Antologie, prefață și note I.Filipciuc, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 267-274

[3] Ion Dodu Bălan, *Cartea înțelepciunii populare,* Editura Minerva, București, 1974, p. VIII, apud B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae,* II, București, 1974, p.11.

BDD-A23162 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:17 UTC)

Paremiile românești prezintă o varietate compoziţională, astfel încât au forma unor propoziţii simple (*Moartea ocoleşte pe cel viteaz*), compuse (*Nu judeca omul după cuvinte, judecă-l după fapte*), enunţiative (*Nimeni nu se naşte meşter*), interogative (*Ai văzut babă frumoasă şi copil cuminte?*) sau exclamative (*Unde dai şi unde crapă!*), însă majoritatea formulelor apoftegmatice populare au tendinţa către bimembrism, format dintr-o constatare – *Cine se scoală de dimineaţă* şi o apreciere – *ajunge departe*.

4. Taxonomii

Din punct de vedere ştiinţific nu există o clasificare a materialului paremiologic românesc, Iuliu Zanne încercând să realizeze o clasificare tematică a proverbelor şi zicătorilor, în funcţie de ocurenţa sau uzul acestora într-un anumit context: lumea cosmică, lumea animală, lumea vegetală, viaţa socială[4], etc. Gh. Vrabie propune clasificarea proverbelor şi zicătorilor în funcţie de teme: „drept (justiţie), religie, viaţă istorică, etc”[5], pe care, uterior, le subordonează alfabetic. În tentativa de a stabili o tipologie a proverbelor românești, Pavel Ruxăndoiu face distincţie între: „a. Proverbul prescripţie (normă/indicaţie); b. Proverbul de atitudine (pozitivă/negativă); c. Proverbul de informaţie (general/particular)[6].

Analizând fondul paremiologic românesc, Negreanu revelând principalele tematici ale proverbelor românești: „înţelepciunea, adevărul, bunătatea, cinstea, demnitatea, ironia, cumpătarea, inteligenţa, dreptatea, resemnarea, educaţia, prietenia*”*, etc.[7] Întrucât proverbul reflectă fizionomia morală a unui popor, Negreanu desprinde principalele componente ale poporului român perceput prin intermediul proverbelor: „precumpănirea raţiunii, realismul, sentimentul viu al naturii, melancolia doinei, umor şi vivacitate, sentiment naţional adânc, dar sobru, însoţit de un spirit de largă toleranţă, spirit de măsură şi înţelegere a situaţiilor”[8].

Dacă Negreanu susţine înţelepciunea ca marcă specifică fizionomiei populare românești, Dodu Bălan, din toate coordonatele ce s-ar putea desprinde din tezaurul paremiologic românesc, consideră că tematica unităţilor paremiologice se află sub semnul omeniei. Cuvânt greu traductibil, aşa cum remarcă însuşi cercetătorul, reprezintă marca distintivă a fizionomiei spirituale. Idealul etic, modul de a interpreta şi aprecia valorile umane, manualul de conduită după care se ghidează românii este umanitatea, cumsecădenia. „Omenia se răsfrânge în felul de a fi şi a gândi al poporului nostru, îşi lasă puternic amprenta în toată creaţia lui materială şi spirituală: în pispa primitoare a caselor românești, în portul sobru şi decent al oamenilor, în echilibrul vieţii de fiecare zi, în comportarea lor, în raporturile neamului nostru cu alte popoare, în idealul său etic, rostit atât de profund şi de sugestiv în proverbele sale”[9].

O clasificare completă şi complexă a proverbelor oferă Danilov[10]. Stabilind ca reper opoziţia semantică, cercetătorul stabileşte două tipologii principale ale proverbelor: proverbe *opozitive* şi *nonopozitive*. Proverbele opozitive se caracterizează prin opoziţia semantică, antonimică ale celor două componente ale unui proverb: expoziţia şi sentinţa. Din punct de vedere morfologic, proverbele opozitive se subclasifică în următoarele grupe:

1. Proverbe cu opoziţie antonimică verbală (*Cu un ochi râde şi cu altul plânge*, *Boala intră cu carul şi iese pe urechea acului*);
2. Proverbe cu opoziţie antonimică substantivală (*Adună la tinereţe ca să ai la bătrâneţe*, *Bogatul greşeşte şi săracul cere iertăciune*, *După râs vine şi plâns*);

[4] Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor din România, Basarbia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte asemănate, idiotisme şi cimilituri*, prefaţă de G. Dem. Teodorescu, I-X, Bucureşti, 1895-1903.
[5] Gheorghe Vrabie, *Folclorul. Obiect – pincipii – metodă – categorii*, EA, Bucureşti, 1970, p. 279.
[6] Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești,* Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 26, apud Pavel Ruxăndoiu, *Proverbul, element de educaţie*, în *Educaţie şi limbaj*, 1972, p. 176.
[7] Constantin Negreanu, *op. Cit*, p. 9.
[8] *Ibidem*, p. 45.
[9] Ion Dodu Bălan, *Cartea înţelepciunii populare, Editura Minerva, Bucureşti, 1974*, p. XVII.
[10] Ilie Danilov, *Repere ale paremiologiei românești*, Editura Moldova, Iaşi, p 64-69.

BDD-A23162 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:17 UTC)

3. Proverbe cu opoziție antonimică adjectivală (*Apele dulci fac râurile mari, Dulce la limbă, amar la inimă, Adunările cele rele strică deprinderile cele bune*);
4. Proverbe cu opoziție antonimică adverbială (*Anevoie se câștigă, lesne se cheltuiește, Găina care cântă seara, dimineața nu face ouă*).

Proverbele nonopozitive se sublasifică în proverbe cu structură complexă și proverbe cu structură simplă. Proverbele nonopozitive cu structură complexă pot fi:

- Comparative: *A nimerit-o ca Ieremia cu oiștea-n gard, Cum e turcul și pistolul, Vorba e de argint, iar tăcerea e de aur*;
- Consecutive: *A furgit de dracu și a dat peste tat-su, Bagi pe dracu în casă cu lăutari și nu-l poți scoate cu sute de arhierei*;
- Dialogate: „*Sărăcie, ce-ai cu mine?*”

În cadrul celeași clasificări, după „forma lor artistică și conținutul tematic”[11] se evidențiază două tipuri principale de proverbe: metaforice sau alegorice și nematofrice sau nealegorice. Proverbele nemetaforice se pot subdivide în:

1. Proverbe-sfaturi: *Altul să te laude, nu gura ta*, *Ce poți face azi nu lăsa pe mâine, Făgăduiește numai ce poți da, Când înflorește mărul atunci să începi a ara*.
2. Proverbe-reflecții: *Bătrânețele nu vin singure, ci cu multe nevoi, Astăzi ești, mâine nu mai ești, Doctorul cel mai bun e cumpătul.*
3. Proverbe-constatări. *Apa trece, pietrele rămân, Apele line sunt adânci, Aşchia nu sare departe de trunci, Câinele care latră nu mușcă, Nu e pădure fără uscături.*
4. Proverbe-plângeri: *Lacrimile săracilor nu le poate usca nici vântul, Darul nu-i cu carul, Boii ară, caii mănâncă*.
5. Proverbe-ironii: *Bună ziua, căciulă, că stăpânul n-are gură, Casa cu multe gospodine rămâne nemăturată, Lenea doarme și sărăcia o apără de muște, Bate apa să aleagă unt*.
6. Proverbe caracterizatoare: *N-are urechi și umblă să-și cumpere cercei, Pică pară mălăiață în gura lui Nătăfleață, Nu-i nici câine, nici ogar*.
7. Proverbe-exemple: *După ce frângi carul, mulți se găsesc să-ți arate drumul bun, El îi dă călcâie să stea și iapa mai tare fugea*.

5. Concluzii

„Adevărate nestemate ale gândirii poporului”[12], structurile paremiologice românești condensează gândirea, judecata și simțirea poporului nostru, fiind oglindirea experienței, a spiritului, al cadrulului natural și al culturii, așa cum s-a dezvăluit în creionarea izvoarelor proverbelor românești. Mijloacele de realizare, particularitățile formale stipulate dezvăluie că în aceste maxime ale unui Creangă anonim pot rezida nu doar caracteristicile morale ale unui popor, ci și singularitatea și frumusețea limbii, iar diversitatea criteriilor de clasificare edifică bogăția și valoarea fondului paremiologic românesc. Indubitabil, în concisele noastre precizări nu am putut surprinde sau dezvolta toate aspectele paremiologiei românești, însă acestea constituie repere importante, ce marchează valoarea și plurivalența proverbelor românești.

Bibliografie

Bălan, Ion Dodu, *Cartea înțelepciunii populare,* Editura Minerva, București, 1974

Coșbuc, George, *Naşterea proverbelor,* în *Elementele literaturii populare*, Antologie, prefață și note I.Filipciuc, Editura Dacia, Cluj-Napoca

Danilov, *Repere ale paremiologiei românești*, Editura Moldova, Iași, 1997.

Hințescu, I.C., *Proverbele românilor*, Editura Facla, Timișoara, 1985.

[11] *Ibidem*, p. 66.
[12] Mihai Eminescu, *Cugetări*, ediție îngrijită de Marin Bucur, Agenția Litera, Chișinău, 1989, p. 8

BDD-A23162 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:17 UTC)

Eminescu, Mihai, *Cugetări*, ediție îngrijită de Marin Bucur, Agenția Litera, Chișinău, 1989.

Negreanu, Constantin, *Structura proverbelor românești*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983.

Vrabie, Gheorghe, *Folclorul. Obiect – pincipii – metodă – categorii*, EA, București, 1970

Zanne, Iuliu A., *Proverbele Românilor din România, Basarbia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte asemănate, idiotisme și cimilituri*, prefață de G. Dem. Teodorescu, I-X, București, 1895-1903.

BDD-A23162 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:17 UTC)